

SPROGMUSEET

Redaktør: Ole Stig Andersen

Otto Jespersens sprogteori

 Af [Jens S. Larsen](#) 15. juli 2011 • I kategorien [person](#), [Videnskabsteori](#) •

Otto Jespersen (1860-1943), tegnet i 1916 af Gerda Ploug Sarp.

[Otto Jespersen](#) er nok den bredest kendte danske sprogforsker og engelskkender nogensinde. Han formåede virkelig at sætte sit præg på sin samtid, for ikke bare var hans produktion enorm, han kunne også skrive så lægfolk kunne forstå ham – således fik han en del af sine ting publiceret som kronikker i Politiken og det populære tidsskrift [Tilskueren](#). Han var modernist om en hals og beundrer af [Georg Brandes](#).

Som progressiv sprogmand brugte Jespersen naturligvis sin egen retskrivning for dansk, når han ellers fik lov (og små bogstaver i navneordene når han skrev på tysk). Han var student i hele ti år og ernærede sig igennem den tid bl.a. som rigsdagsstenograf og ved franskundervisning. Begge dele stimulerede hans interesse for fonetik, der var ved at blive en egentlig videnskab på den tid, og han blev selv en betydelig figur inden for dette fag. Det var først som 28-årig i 1888 at han specialiserede sig i engelsk, så han fem år senere kunne få ansættelse som Københavns Universitets første engelskprofessor.

Jespersen ledte den danske afdeling af den skandinaviske forening [Quousque Tandem](#), der arbejdede for nye metoder (og mindre latin) i fremmedsprogundervisningen. Hans ideer mødte megen modstand i begyndelsen, men siden skulle generationer af folkeskole- og gymnasieelever bruge hans lærebøger i engelsk. Samtidig med disse praktiske sejre var han ikke bange for at diskutere de mest kontroversielle sprogteorier, så også rent akademisk nød han stor prestige.

Meget af denne prestige må imidlertid siges at være forduftet i dag. Det skyldes to ting: dels Jespersens insisteren på at der er fremskridt i sproget, dels hans mærkværdige opførsel med hensyn til plansprog. De to ting hænger sammen, og i begge tilfælde endte han i den samme forskningshistoriske blindgyde. I denne artikel vil jeg forklare hvorfor Jespersen tog fejl i at antage at der er fremskridt i sproget. I mine næste artikler vil jeg så vise hvordan denne teori førte ham på afveje i spørgsmålet om et internationalt plansprog.

Fra forfald til fremskridt

I hele 1800-tallet blev latinens prestige ganske langsomt undermineret til fordel for nationalsprogene. I lærde kredse blev noget af den prestige som latin tabte, imidlertid overført på (old)græsk. Det hænger sammen med at der er masser af græske låneord i latin, men ikke omvendt; derfor kunne græsk betragtes som et "renere" og mere fleksibelt sprog end latin. Det er betegnende at Rasmus Rask drømte om at indføre græsk som internationalt sprog og at Vilhelm Thomsen beklagede at det ikke lod sig gøre.

Samtidig med omfordelingen af prestige mellem sprogene skete der en omfordeling mellem sprog og naturfag. Det danske gymnasium blev delt i en sproglig og en matematisk linje i 1871, men latin fyldte det meste på begge linjer hele århundredet igennem. Det skulle jo helst motiveres med årsager der ikke havde med rå klassekamp at gøre, og mange tilskrev derfor latinen helt exceptionelle egenskaber. Gennemgående har de vesteuropæiske sprog udviklet grammatikker med færre bøjninger end før, hvilket er særlig udpræget i engelsk. Derfor blev det almindeligt at betragte tabet af bøjninger som en degeneration og undervisningen i latin som et middel mod det. Engelsk var man tilbøjelig til at affærdige som et "kræmmersprog", som man selv kunne lære sig efter behov.

Det var dog især latinlærerne ude på gymnasierne der så på tingene på den måde. En fremtrædende latinist som [Johan Nicolai Madvig](#), der både blev rektor for Københavns Universitet og Danmarks kultusminister, var godt klar over at latins grammatik ikke havde specielle egenskaber; han insisterede til gengæld på at det var nødvendigt at kunne læse vigtige latinske tekster på originalsproget. Efterhånden argumenterede flere og flere for at engelsk og andre levende fremmedsprog havde de samme almindelige egenskaber som Madvig reserverede for latin, men Jespersen var den første og den mest energiske til at vende det traditionelle grammatiske argument fuldstændig på hovedet.

Efter Jespersens mening var engelsk et meget fremskredent sprog, og kunne derfor siges at være *objektivt bedre* end ikke bare de døde sprog, men også f.eks. tysk, der har bevaret mange flere bøjningsformer. Fremskridtet skulle så ligge i at hvert enkelt sprog efterhånden blev i stand til at udtrykke mere og mere med færre og enklere midler.

Johan Nicolai Madvig (1804 – 1886)

Seneste sprognyheder

30/10	Hvem taler: Kan du høre forskel på menneske og maskine? www.dr.dk
6/3	Dansklærere: Tosprogede børn bliver sprogligt forsømt www.bt.dk
28/2	Flere og flere ordblindede lærer på universitetet - Magisterbladet magisterbladet.dk
22/2	Keeper eller målmand – hvilket ord er bedst? Dansk Sprognævn dsn.dk
17/12	Snebajer og nytårsskrald: Juleord kan slås op i netordbog - Jubii www.jubii.dk
1/11	Linguists digitise 1970s children's storybooks to help preserve Indigenous languages - ABC News (Australian Broadcasting Corporation) www.abc.net.au
31/10	Evolutionary biology can help us understand how language works theconversation.com
30/10	You're Right, Drinking DOES Improve Your French - VICE www.vice.com
27/10	Saving Salish: Regional tribes aim to increase fluency for future generations www.spokesman.com
26/10	Award-winning app boosts language skills to improve Indigenous health - Life Matters - ABC Radio National (Australian Broadcasting Corporation) www.abc.net.au

FLERE NYHEDER >>>

 Verdens sprog på Sproguseet.dk [på et større kort](#)

Mere i kategorien 'person'

Modersmålsprisen

Mindeord: Eli Fischer-Jørgensen (1911-2010)

Nye kommentarer

Claus Fenger til Why next two weekends will test just about any owner's mettle

Ruben Schachtenhaufen til Er det forkert at splitte sammensatte ord?

Niels Larsen-Ledet til Er det forkert at splitte sammensatte ord? william fich til Jødiske efternavne

Jens Michael Kofod-Hansen til Nytårsfortsæt

Jens Michael Kofod-Hansen til Nytårsfortsæt

Herluf Hansen til Ded borrijnholska måled

Arturo til Hebraisk: Et genoplivet sprog eller et nyt sprog?

Yunus til Two Turkish Loanwords in Swedish

Sonstige til Den Danske Ordbog på nettet

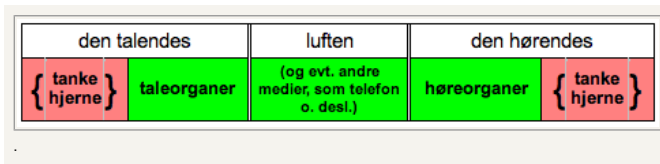
Den indbyggede racisme i det synspunkt er til at føle på i dag, for i begyndelsen gik Jespersen ud fra at primitive folkeslag også taler mere primitive sprog. Senere indrømmede han dog at de primitive jo nok havde haft sprog lige så længe som de civiliserede folkeslag, sådan at man ikke kunne slutte direkte mellem kulturel og sproglig primitivitet. Trods alt var Jespersen langt fra at være *biologisk* racist: både antisemitisme og raceadskillelse fandt han afskyelige.

Lidt om lydlove

Den [videnskabelige racisme](#), som Jespersen altså understøttede uden egentlig at ville det, hentede især sin ammunition hos [Herbert Spencers](#) fortolkning af Darwin. Oprindeligt havde Darwin hentet udviklingsbegrebet fra sprogvidenskaben, og nu brugte sprogvidenskaben omvendt den darwinistiske biologi til at bekræfte sig selv som en naturvidenskab. Der er jo visse regelmæssigheder i sprogenes forandringer, de såkaldte [lydlove](#), og jo mere undtagelsesløse de er, desto mere naturligt kan man påstå at sproget er.

Fra 1870'erne var det især de såkaldte [junggrammatikere](#) der gik ind for at lydlovene fungerede blindt og at alle tilsyneladende undtagelser enten skyldtes analogier (f.eks. at man begyndte at bøje et uregelmæssigt verbum regelmæssigt) eller endnu uopdagede lydlove. De var nogle af de største modstandere af ideen om et plansprog. For dem var sproget et naturfænomen, og et kunstsprog betragtede de som en [humunculus](#), en slags [Frankensteins monster](#).

Det blev imidlertid snart klart at lydlovene og den rent historiske betragtning af enkeltprog måtte have en ret begrænset anvendelse. Allerede i 1884, i en [kommentar](#) til et fonetisk stridsspørgsmål, skitserede Jespersen hvordan man kunne skille den daværende sprogvidenskab i [fonetik](#) og [lingvistik](#):

De grønne felter i skemaet er sprogets naturside, som studeres af den naturvidenskabelige fonetik og dennes hjælpevidenskaber: fysiologi (åndedrættet, munden og øret) og akustik. Lingvistikken interesserer sig derimod for de røde felter, sprogets "psykologiske", dvs. ikke-naturlige side. Junggrammatikerne ville have alle fem felter farvet grønne.

I et [foredrag](#), som blev trykt i 1886, stillede Jespersen junggrammatikerne op imod den ansete romanist [Hugo Schuchardt](#) (1842-1927) fra universitetet i Graz i Østrig. Schuchardt var især interesseret i sprogblending og blandingsprog, der ikke kan forklares gennem lydlove, og han gælder da også som grundlæggeren af studiet af [kreativt sprog](#). I foredraget forsøgte Jespersen at dele sol og vind lige: han anså det for fortjenstfuldt at forklare så meget som muligt ved hjælp af lydlove, men de kan ikke forklare alt. Schuchardt fik lejlighed til at læse Jespersens foredrag, og han blev så begejstret for det at han fik artiklen oversat og publiceret på tysk. Dette kan betragtes som Jespersens internationale gennembrud.

Fra nu af var banen fri for Jespersen til at skelne mellem fonetik som [værdifri](#) naturvidenskab og lingvistik som værdibunden samfundsvidenskab. Denne skelnen mellem værdifri og værdibunden videnskab blev først gængs langt senere, men den er helt central for at forstå sprogvidenskabens rolle i samfundet i almindelighed og Jespersens sprogteori i særdeleshed.

Værdifrihed

En værdifri videnskab kan kun gøre fremskridt, hvis dens genstand selv *ikke* kan gøre fremskridt. Det er klart nok inden for de "hårde" videnskaber som fysik og matematik: den virkelighed de beskriver, er evig, og fysikkens og matematikkens fremskridt går ud på at samle mere og mere viden om hvordan verden er indrettet. Det er imidlertid vigtigt at forstå at værdifrihed og objektivitet ikke er det samme. De værdibundne videnskaber har samme pligt som de værdifri til at levere objektive beskrivelser – det er bare vedtagne værdier, ikke evigt uforanderlige forhold, de beskriver. De humanistiske fag og samfundsfagene må over en bank anses for værdibundne, men de kan være lige seriøse og værdifulde af den grund.

Blandt naturfagene er spørgsmålet om værdifrihed mere speget. Biologi er – når den ellers drives ordentligt – en værdifri videnskab, for evolution er ikke et spørgsmål om udvikling frem mod nogle givne værdier, men alene om tilpasning til det aktuelle miljø. Teorien om evolution er derimod en teori om de evige betingelser for liv, og en teori om noget evigt kan altid forbedres og bringes til at forklare flere ting bedre. Selv [okologi](#) kan udmærket drives som en værdifri videnskab, og det er derfor [drivhusEffekten](#) må tages alvorligt. Derimod er [medicin](#) et eksempel på en værdibunden forskningsgren. Ellers ville [lægeløftet](#) nemlig være tom snak.

Max Weber (1864-1920)

Det er velkendt at politikere ofte er blinde for værdien af værdifri og humanistiske videnskaber, for det kan være svært på forhånd at se hvad de skal gøre godt for. Til gengæld er værdifrihed så hypet hos videnskabsfolkene selv at de undertiden ledes til at overse det værdibundne i deres forskning. Det bedste eksempel på det er ironisk nok den tyske sociolog [Max Weber](#), som var den første til overhovedet at formulere begrebet om værdifrihed. Weber mente at også samfundsvidenskaberne skulle være værdifri, men i dag er det klart at det må anses for et illusorisk mål. Man kan godt undersøge hvad der i al evighed er godt og skidt for et menneske, men man kan næppe give en relevant beskrivelse af et samfund uden at skele til de værdier der hersker i det. At undersøge de værdier der hersker i fremmede eller fortidige samfund kan til gengæld være en god øvelse i at gennemskue hvilke værdier der hersker i ens eget.

Artikler om

aktuelle sprog Alfabeter Anmeldelser arabisk
 Biblen bogstaver børn Danmark Dansk Dialekter
 engelsk esperanto Formidling fransk identitet
 konsonanter Medier modersmål Musik Navne norsk Ord
 ordbøger ordforråd oversættelse Plansprog religion
 romanske sprog russisk Sjøv skriftsprog sprogdød Sproggeografi
 sprogkort Sprogpolitik sprogteknologi
 svensk truede sprog tv tyrkisk tysk Udtale
 Underholdning video vokaler

Arkiv	Resources
september 2017	Ethnologue: Languages of the World
marts 2017	Forvo – All the Words in the World. Pronounced.
november 2016	LL-Map: Language and Location
januar 2015	Minority Rights Group
december 2014	Omniglot. Writing Systems and Languages of the World
november 2014	UNESCO Atlas of the World's Languages in Danger
maj 2014	World Atlas of Linguistic Structures (WALS)
marts 2014	
februar 2014	
oktober 2013	
august 2013	
marts 2013	Resurser
januar 2013	Bogstavlyd
december 2012	Dansk sprognavn
november 2012	Den danske ordbog
oktober 2012	Dialekt.dk
september 2012	dk.kultur.sprog
juli 2012	Korpus.dk
juni 2012	Nye ord i dansk på nettet (NOID)
maj 2012	Ordbog over det danske sprog
april 2012	Ordned. Dansk sprog i ordbøger og korpus
marts 2012	Sproget.dk
februar 2012	Svenska Akademien
januar 2012	Ø (Schwa.dk)
december 2011	
november 2011	
oktober 2011	
september 2011	
august 2011	
juli 2011	
juni 2011	
maj 2011	
april 2011	
marts 2011	
februar 2011	
januar 2011	
december 2010	
november 2010	
oktober 2010	
september 2010	
juni 2010	
maj 2010	
april 2010	
marts 2010	
februar 2010	
januar 2010	
december 2009	
november 2009	

Lineær eller cyklisk udvikling

Det endelige spring fra værdifrihed til værdibundethed foretog Jespersen i sin doktordisputats, som han forsvarede i foråret 1891. Disputatsens indledning, der også blev trykt særskilt, havde netop titlen "Fremskridt i sproget". Opponenten ved forsåret af disputatsen var professor [Hermann Møller](#), der var nordfriser og havde fået sin sproglænskabelige uddannelse i Tyskland. Både hans [indlæg](#) og Jespersens [gensvar](#) blev trykt i Tidsskrift for Filologi.

Jespersen stillede sine synspunkter i direkte modsætning til den tidlige tyske sprogforsker [August Schleicher](#), der havde haft en teori om at sprogene i forhistorisk tid var blevet bygget op til stadig større perfektion, mens historiens begyndelse samtidig var begyndelsen til deres forfald. Schleicher var i øvrigt den første der lavede små sammenhængende tekster på et rekonstrueret ur-indoeuropæisk – en så åbenlyst unyttig beskæftigelse at selv konservative og historisk orienterede lingvister bebrejdede ham for det. Hermann Møller forsøgte da heller ikke at forsvare Schleichers synspunkt, men argumenterede for at sprogene i det helt lange løb altid udvikler sig *cyklisk*, dvs. i ring:

Hvis sproget har udviklet sig på samme måde som børn lærer at tale, så må ursproget have været af den [isolerende](#) type: det enkelte ord har ingen bøjning, og grammatiske forhold udtrykkes ved ordstilling og selvstændige ord. På grund af lydudviklingen klistrer de grammatiske ord sig efterhånden på de indholdsbærende ord, så sproget ender med at få mange, men

regelmæssige bøjninger; det er den [agglutinerende](#) type. Den videre lydudvikling gør bøjningerne mere uregelmæssige og sammenfaldende, hvorved den [flekterende](#) type opstår. De stadigt flere sammenfald bevirker at de grammatiske forhold mere og mere udtrykkes med ordstilling og selvstændige ord – indtil sproget igen er isolerende, og kredsløbet kan begynde forfra, uden at der er noget rent grammatisk vundet eller tabt i processen.

I modsætning hertil mente Jespersen at sprogudviklingen er *lineær* og går fra det allermest dunkle, uregelmæssige, tunge og sammensatte mod stadigt klarere, regelmæssige, lette og fleksible strukturer, sådan at yngre og mere innovative sprog altid står over de ældre og mere konservative. Allerhøjest stod efter hans mening engelsk, eftersom det er dette sprog blandt de indoeuropæiske der har bortkastet flest bøjningsformer. Schleichers yndlings eksempel på sprogens forfald i historisk tid var gotisk *habaidedema*, der i engelsk er blevet til *had* – fem stavelser reduceret til én. Det samme blev så Jespersens yndlings eksempel på sprogens ustoppelige fremskridt fra grå urtid til lysende fremtid.

Ekstrapolationer

Når en udvikling er lineær, betyder det at man kan ekstrapolere – dvs. hvis man kun har et stykke af linjen, kan man med sindsro gå ud fra at den fortsætter i samme retning i hver ende. Ved at ekstrapolere bagud mente Jespersen at kunne opstille en teori om sprogets oprindelse, og allerede i 1892 skrev han til "Tilskueren" en artikel om det emne. Efter Jespersens mening bliver sproget stadig mere økonomisk og lettere at lære: ordene bliver kortere, intonation mister betydning, bøjninger og uregelmæssigheder forsvinder, man taler mere og mere abstrakt og mindre i billeder. Til en begyndelse må sproget da have bestået af de mest konkrete, billedrige, indfildrede, sungne og lange ord:

[...] saavidt jeg ser, viser sprogvidenskabelige Betragtninger og Slutningsrækker os hen til den samme Kilde for Sprogets Vorden, som Darwin ad andre Veje naaede til: sexual selection, Kappestriden om at bedaare det andet Køn. Elskovsfølelsen, der paa saa mangfoldige Punkter har sat sine Spor i den organiske Naturs Udvikling, skylder vi ikke alene Fuglenes og Blomsternes Farvepragt; den har inspireret de første Sange og har derigennem ogsaa skænket det menneskelige Sprog Livet.

Jespersen forestillede sig så at de primitive ord, "dette Klingelklang uden Mening", fik betydning ved at man brugte en sangstump der var karakteristisk for en bestemt person, som egennavn på denne person. Personens egennavn kunne så igen bruges om noget der var karakteristisk for personen, lige som man i dag kan kalde en rig mand en [krosus](#). Læg dertil egennavn for særligt mindeværdige hændelser, og så er spillet gående. Denne redegørelse har mange taget alvorligt som en Darwin-inspireret evolutionsteori, men i set bagklogskabens lys virker den nu mere som en kiplingsk [just so story](#).

Jespersen ekstrapolerede imidlertid ikke bare bagud, men også fremad. I sin store bog "Fonetik" fra 1897 begyndte han at agitere for at rigsmålet – den form for dansk som ikke afslører hvilken del af landet taleren stammer fra – var den ideelle form for dansk. Det hindrede ham ikke i at lave en lydskrift for *Dania* (med undertitlen "Tidsskrift for Folkemaal og Folke minder"), der udkom 1890-1903. Hans forhold til dialekterne var nærmest en selskabstømmers: rigssproget skulle berige sig med ord og udtryk fra dialekterne, som derefter burde gå i glemmebogen, fordi forskellighederne besværliggør kommunikationen. Han levede i en tid da folk i stort tal flyttede ind til byerne, hvor børnene erhvervede sig et langt mere rigsmålsnært talesprog end deres forældre, og det var nærliggende at betragte både flytningen og den deraf følgende dialektudjævning som fremskridt.

At nedvurdere dialekterne var ret almindeligt i Danmark dengang, men Jespersen ville være international og gik derfor ind for sprogudjævning, ikke bare dialektudjævning. I 1905 skrev han, i bogen [Growth and structure of the English language](#) (i min oversættelse):

Hvad end en fjern fremtid måtte have i vente, behøver man ikke være en stor profet for at forudsige at der i den nære fremtid vil ske en betydelig forøgelse i antallet af engelsk-talende. Babels forbandelse er ved at miste sin brod, og det må være en kilde til glæde for menneskeheden at det tungemål der tales af to af verdens største magter er så ædelt, så rigt, så fleksibelt, så udtryksfuldt og så interessant som [... engelsk er].

August Schleicher (1821-1868)

oktober 2009

september 2009

august 2009

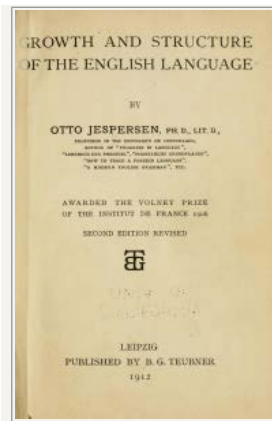
juli 2009

juni 2009

maj 2009

april 2009

marts 2009

Læg mærke til at bogen blev trykt i Tyskland og prisbelønnet i Frankrig. Det kunne lade sig gøre før 1. verdenskrig

Dette citat blev ikke ændret i de følgende udgaver (10. udgave kom i 1982, og bogen trykkes stadig!). Man kan dog spekulere på om Jespersen ville have været helt så begejstret for Englands og USA's supermægtigsstatus hvis ikke han havde følt et dansk medejerskab i det engelske sprogs udvikling. Så almindelige ord i engelsk som *they* og *them* skyldes skandinavisk påvirkning; uden den ville ordene for "de" og "dem" være faldet sammen med dem for "hun" og "hende" lige som i tysk (*sie*) og hollandsk (*zij*).

I et andet af Jespersens hovedværker, "Language" fra 1921, fremgår det at han tilsyneladende slet ikke så nogen fremtid i poesi, måske i skønlitteratur i det hele taget. Der er tale om det sidste kapitel, der handler om sprogets oprindelse; det blev genoptrykt i *New England Review* under titlen [The Fall from Poetry](#) så sent som i 2004. Her giver Jespersen udtryk for at de ældre sprog var mere egnet til poesi end de yngre. I sit eget liv var han streng afholdsmænd, ikke så meget med hensyn til spiritus, men til sang og dans. Han kunne godt nyde musik og sang, og dertil beskæftigede han sig også lidt med metrik og skrev enkelte vers, men synge og danse gjorde han aldrig selv. Man kan godt få det indtryk at Jespersen inderst inde anså rim, remser og billedlig sprogbrug som ufuldkommenheder ved sproget, som fremskridtet engang ville rense ud, men det sagde han nu aldrig direkte.

Reaktioner

Synspunktet om sprogets fremskridt holdt Jespersen stædigt fast ved hele sit liv. Han formulerede det allerede i sin besvarelse af kandidateksamen i 1887, og noget af det sidste han fik skrevet var "Efficiency in linguistic change" fra 1941. Det kan undre, for det mødte masser af modstand i Jespersens egen levetid, og Hermann Möllers cykliske synspunkt har hele tiden været langt det almindeligste. Ganske vist er det ikke alt i sprogudviklingen der kan forklares gennem lydlove, og sprog forandres heller ikke med nogen bestemt hastighed, men der er aldrig kommet noget overbevisende på bordet der anfægter en cyklisk udviklingsteori.

Enkelte af Jespersens kolleger, ikke mindst hans mentor Vilhelm Thomsen, bakkede dog op om hans synspunkt, og alle sprogforskere tog ham dybt alvorligt. Som Marius Kristensen skrev i 1917 ([Danske Studier](#), s. 32):

Vi kommer nu ikke uden om ham; vi må, hvis vi skal gøre noget virkeligt ud af sagen, igennem hans opfattelser, enten vi så kan godkende dem eller vi tvinges til at tage et andet standpunkt.

I tidens løb kom Jespersen nogle af kritikpunkterne i møde. Især trak han i land med hensyn til værdisætte sprog af forskellige [ætter](#) på samme måde, således at han ikke ville sammenligne f.eks. engelsk og kinesisk, der begge har meget få bøjningsformer. Det svækker imidlertid teorien ganske betragteligt, for den bygger på det gode naturvidenskabelige princip om [uniformitarisme](#) (også kendt som aktualitetsprincippet), nemlig at det er de samme grundlæggende lovmæssigheder og processer der været gældende fra start af.

Et andet udtryk for Jespersens misforståede uniformitarisme var at han holdt på at man lærer modersmålet og fremmedsprog på samme måde, og at der ikke sker noget drastisk fald i sprogindlæringsvevnen i puberteten – helt modsat hvad der er almen lingvistisk viden i vore dage. Han skelnede ikke mellem det eller de sprog, som mennesket erhverver sig gennem almindelig omgang i sin barndom, og de fremmedsprog som man lærer gennem formelt studium. På den måde var han befriet for visse fordomme om plansprog, men det skævvred hele hans almene sprogteori.

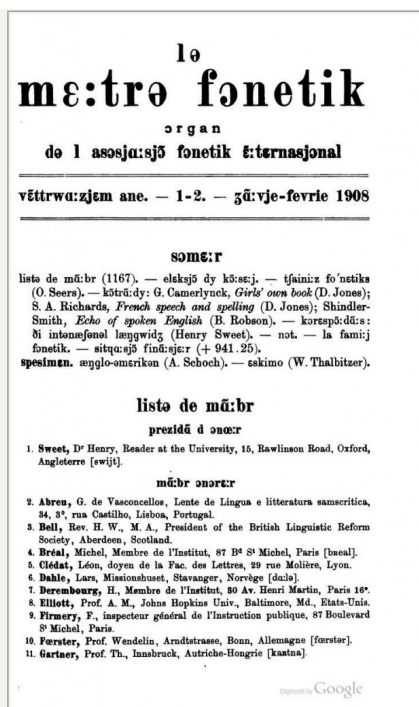
Et ufuldkomment samfundsfænomen

Jespersen teori blev imidlertid også kritiseret indefra. En indvending som han aldrig fik svaret ordentlig på, kom fra hans franske ven [Paul Passy](#), der ernærede sig som engelsklærer i Paris.

I 1886 havde en gruppe progressive franske engelsklærere dannet en forening. Lige som den skandinaviske Quousque Tandem, der blev dannet samme år, var formålet en radikal forbedring af undervisningen i fremmede sprog. Passy redigerede den franske forenings medlemsblad, og det blev udelukkende skrevet i lydskrift, selv bladhovedet! At skrive så meget som muligt i lydskrift var en nødvendig øvelse for bladet, for de fleste af abonnentene havde ikke mange andre muligheder for at træne deres sprogøre.

Til at begynde med blev bladet kaldt *The Phonetic Teacher* (eller rettere sagt *dhi fonètik títcar*). Da det viste sig at foreningen og dens blad havde langt bredere appel end til franske engelsklærere, blev bladet omdøbt til *Le Maître Phonétique*. Det var kun lidt efter lidt at der dannede sig en klar grænse mellem egentlig lydskrift og bestræbelserne på en forbedret retskrivning, så det anvendte alfabet blev tit ændret, indtil hvert bogstav stod for nogenlunde den samme lyd i alle sprog.

At læse den slags er hård kost, og nemmere bliver

Fra titelsiden for Le Maître Phonétique, 23. årgang, januar-februar. Det ses at Henry Sweet i 1908 var æresformand; Otto Jespersen og Vilhelm Thomsen var æresmedlemmer. Klik for større opløsning.

det ikke af at hver enkelt bidragsyder måtte skrive ud fra sin egen udtale og begreb om lydskrift. Der blev ikke bare brugt engelsk og fransk, men ofte tysk, af og til også spansk eller italiensk, ja selv dansk ved et par lejligheder. Politikken med at bruge mange sprog og skrive alt i lydskrift varede ved lige til 1971, da bladet blev omdøbt til det stadig eksisterende [Journal of the International Phonetic Association](#).

Paul Passy kunne læse dansk, så allerede i juni 1891 skrev han en anmeldelse (på fransk, dog) af Jespersens "Fremskridt i sproget". Han omtalte den yderst rosende, dog med nogle reservationer, og konkluderede (i min oversættelse):

Sprogene er udtryk, nødvendigtvis ufuldkomne, for folkenes tankegang; så jo mindre ufuldkomment sprogene udtrykker denne tankegang, desto bedre er de. De går altid i retning af at blive mere fuldkomne, idet de skiller sig af med det som er overflødig for at

udtrykke tanken og til gengæld udvikler det som er nyttigt; og det er i den forstand at alle sprog gør fremskridt. Men på den anden side ændrer tankegangen sig, sådan at afstanden mellem sprog og tanke varer ved, og sproget forbliver ufuldkomment. Det mindst ufuldkomne sprog er det hvis folk har reduceret denne afstand til et minimum. – Jeg ser i øvrigt ikke noget middel til at afgøre hvilket folk det er.

Man kan tilføje, at hvis sproget humper efter tankens udvikling, så må sprogvidenskaben jo på samme måde humpe efter sproget! I det hele taget er det et stærkt handicap for en videnskab, især en værdifri, hvis det den skal beskrive er et bevægeligt mål.

Paul Passy var troende, kristen socialist – hele hans familie hørte til Frankrigs protestantiske mindretal – så han havde ikke noget problem med at menneskets sprog, tanker og videnskaber skulle være mindre fuldkomne end Gud. Med sit ateistiske livssyn var Jespersen derimod afhængig af håbet om at mennesket kunne opnå fuldkommenhed ved egen hjælp.

Jespersen troede på at videnskaben kunne forudse udviklingen og derigennem påvirke den til alles bedste. Gabet mellem tanke og sprog lod sig altså bedst mindske gennem bevidst, videnskabelig forsvarlig *planlægning* af sproget. Jespersen var da heller ikke bare en ivrig retskrivnings-reformist, men opfandt også en masse ny ord i dansk. Mange var sprogvidenskabelige fagudtryk (som *tyd* for betydning, i modsætning til *lyd*), og kun få af dem kendes i dag, men så almindelige ord som *levn* og *klæbehjerne* er nogle Jespersen har fundet på. At han fik mod på at beskæftige sig også med international sprogplanlægning er ikke underligt.

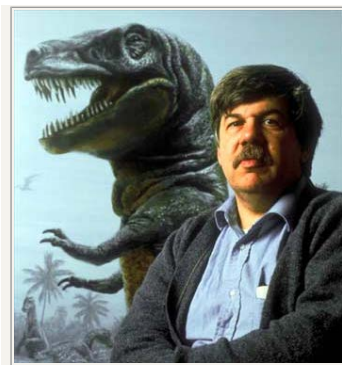
Et perfekt naturfænomen

Hvis man modsat Passy og Jespersen antager et cyklisk syn på sprogudviklingen, så må man konkludere at sproget er fuldkomment perfekt allerede nu og altid har været det – for når der ikke kan ske fremskridt, kan der jo heller ikke ske tilbageskridt. Fremskridtene i menneskets videnskaber og samfund er ganske vist vundet ved hjælp af sproget, men ikke gennem en forædling af sproget selv. Det gør at sprogvidenskaben kan drives værdifrit og blive en naturvidenskab, sådan som det var meningen til at begynde med.

Der er to gode grunde til at ideen om sproget som et perfekt naturfænomen har haft – og stadig har – svært ved at slå igennem: For det første, hvordan kan sproget være perfekt, når der tales så mange af dem? Og for det andet, hvis sproget er et naturfænomen, hvad er så den darwinistiske forklaring på dets opståen?

Svaret er at der reelt kun findes ét menneskesprog; det man normalt anser for forskellige sprog er variationer over samme tema. Når man taler om at der findes ca. 6000 sprog i verden i dag, er det vigtigt at forstå at det ikke er baseret på en værdifri optælling. Der findes ikke nogen objektive kriterier for hvornår to menneskers talevarer er ens nok til at tilhøre det samme sprog, eller hvornår et enkelt menneskes talevarer tilhører det ene eller det andet sprog. Derimod kan man med sindsro gå ud fra at alle menneskers sprogevrne er fuldstændig ens, på samme måde som alle har fem fingre på hver hånd. Når man lærer et fremmedsprog, er det forskellene fra ens modersmål man må være opmærksom på, men når man driver teoretisk lingvistik, er det lighederne mellem alle sprog der er det interessante.

Hvad sprogets oprindelse angår, er den faktisk noget af en udfordring for den klassiske darwinisme. Der er aldrig opstillet troværdige scenarier for hvordan udvikling af en sprogevrne skulle have reddet en urmenneske-art fra udryddelse, og hvis der ikke er tale om tilpasning til en miljøforandring, må den klassiske darwinisme melde pas. Her kommer den berømte amerikanske evolutionsbiolog Stephen Jay Goulds teori om

Stephen Jay Gould (1941-2002)

[exaptation](#) ("frapasning", som modsætning til "adaptation", tilpasning) ind i billedet. Gould mener at tilpasningerne konstant medfører ændringer der ikke i sig selv forbedrer overlevelsesevnen, men som kan vise sig nyttige senere hen. Dette er en lovende begyndelse til en teoretisk forklaring.

Men også rent empirisk er der gjort bemærkelsesværdige fremskridt på det seneste, idet det sproglaterede gen [FoxP2](#) har vist sig at være ens for neandertalerne og vores egen art. Om neandertalerne havde et sprog af vores eller en mere primitiv type, eller noget sprog overhovedet, er dog endnu ret

uklart, for der er helt sikkert flere sproggener end FoxP2, som bare ikke er fundet endnu. Hvis der er hold i de seneste rapporter om at vores art har fået et gen-tilskud fra neandertalerne, må man dog gå ud fra at begge parter kunne kommunikere sprogligt. Ellers er den nuværende menneskehed til dels et resultat af zoofile forhold.

Hvordan det nu end viser sig at være, så står det temmelig klart at Otto Jespersens ideer om fremskridt i sproget ikke har været til megen nytte for fremskridt i sprogvidenskab. Man kommer sandheden langt nærmere ved at gå ud fra at sproget er et naturfænomen hos den enkelte, ikke en vane der er opstået i samfundet, og at sprogene udvikler sig cyklisk, ikke lineært. Hvordan ideen om et internationalt plansprog så kan overleve forkastelsen af fremskridt i sproget, vil mine følgende tre artikler handle om.

Jens S. Larsen

esperantist, lingvistikstudent, postbud

Læs også:

1. [Otto Jespersen og esperanto](#) Vi ved nu, hvor og hvordan Otto Jespersen første gang kom i kontakt med volapük, men der findes ingen steder oplysning om hvor og hvordan han lærte esperanto at kende....
2. [Otto Jespersen og ido](#) " ... jeg kunne give min fulde tilslutning til den franske filosof Louis Couturats hovedtanke: da der forelå flere forslag til kunstsprog, gik det ikke an at overlade det endelige...
3. [Otto Jespersen og volapük](#) Hele sit liv var Otto Jespersen meget ukritisk i sin begejstring for engelsk, hvilket ikke mindst kom til udtryk da han gav en anmeldelse af volapük. Men på et tidspunkt...
4. [Skabes der aldrig nye morfemer?](#) Ordforrådet Det er en kendt sag, at ordforrådet i et sprog hele tiden ændrer sig. Ikke hvert minut selvfølgelig, men i et samfund som det danske med nye skandaler, modepåfund...

Tagget med: Dansk, engelsk, esperanto, fonetik, græsk, latin, lydskrift, naturvidenskab, Otto Jespersen, retskrivning, samfundsvidenskab, Sprogundervisning, Udtale

---

Skriv en kommentar

Navn (kræves)

E-mail (kræves)

Hjemmeside

Send mig en e-mail når der kommer flere kommentarer.

